

МАКТАБДА О`QUVCHILARDA МАТЕМАТИК ҚОБИЛИЯТЛАРНИ RIVOJLANTIRISH USULLARI

Xasanova Shaxzoda Nurmamat qizi
Denov tadbirkorlik va pedagogika
intituti Matematika yo`nalishi
3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabda o`quvchilarda matematik qobiliyatni rivojlantirish usullari, matematik qobiliyatni namoyon qilish omillari atroflicha o`rganib chiqildi.

Kalit so`zlar: qobiliyat, matematik qobiliyat, ko`nikma, malaka, sinchkovlik, intiluvchanlik.

Qobiliyat – shaxsning muayyan faoliyat turini muvaffaqiyatli bajarishga bo`lgan layoqat darajasini ifodalaydigan, turmush jarayonida hosil qilingan individual xususiyatlar yig`indisi. Qobiliyatlarning sifat tavsifi shaxsning qaysi individual psixologik xususiyatlari – faoliyat muvaffaqiyatlarining majburiy sharti tariqasida xizmat qilishini anglatadi. Ularning miqdor tavsifi esa faoliyatga qo`yiladigan talablarni shaxs tomonidan qay yo`sinda bajarish imkoniyati mavjudligini bildiradi, ya`ni mazkur inson boshqa odamlarga qaraganda malaka, bilimlardan nechog`lik tez, yengil, puxta foydalana olishini namoyish qiladi.

Psixologiya fanida qobiliyatlar quyidagicha tavsiflanadi:

Tabiiy qobiliyatlar odamlar va hayvonlar uchun xos bo`lib, idrok qilish, xotirada saqlash, oddiy muloqotga kirisha olish shular jumlasidandir.

Maxsus insoniy qobiliyatlar ijtimoiy – tarixiy tabiatga ega bo`lib, ijtimoiy hayot va taraqqiyotni ta`minlaydi. Maxsus insoniy qobiliyatlar o`z navbatida umumiy va xususiy qobiliyatlarga bo`linadi.

Umumiy qobiliyatlar insonning turli faoliyatlari muvaffaqiyatini ta`minlovchi aqliy qobiliyatlar, xotira va nutqning rivojlanganligi, qo`l harakatlarining aniqligi va boshqa xususiyatlardan iborat.

Xususiy qobiliyatlar quyidagi turlarga bo`linadi:

Ilmiy qobiliyat abstrakt, evristik fikrlashning yuksak rivojlangan bo`lishini, og`zaki mantiqiy xotirani, qat`iyat va sabr – toqatni talab qiladi.

Badiiy qobiliyat sensor obrazli fikrlashning alohida rivojlangan bo`limini, o`tkir emotsional ta`sirchanlik va reaktivlikni talab qiladi. Bu qobiliyatga tasvirlash, musiqaviy, artistik va adabiy qobiliyatlar kiradi.

Amaliy qobiliyat praktik aqlning yuksak darajada rivojlanganligini, fahm – farosatning kuchliligi, iroda va yetuk kirishuvchanlik o`z ichiga oladi.

Математик qobiliyat matematik materiallarni umumlashtirish, mulohaza yuritish jarayonini qisqartirish, matematik ish amallarini kamaytirish, masalani idrok qilish bilan natijasi o`rtasida aloqa o`rnatish, to`g`ri va teskari fikr yuritishdagi yengillik, unumlilik, masala yechishda fikr yuritishning epcilligi kabilarni o`z ichiga oladi.

Adabiy qobiliyat nafosat hislarining yuksak taraqqiyoti darajasi xotirada yorqin ko`rgazmali obrazlarning jonliligi, “til zehni”, behisob xayolan ruhiyatga qiziquvchanlik, intiluvchanlik va boshqalar.

Biz o`quv jarayonida o`quvchilarda shakllanishi muhim bo`lgan matematik qobiliyatni atroflicha o`rganib chiqamiz. V.A.Kruteskiy matematik qobiliyat tuzilishiga quyidagilarni kiritadi:

1) qobiliyatda bolalarning matematik materialni qabul qilish borasidagi qobiliyatiga matematik obyektlar, munosabat va amallarni shakl holiga keltirib idrok qilish matematik materialga o`ziga xos “yig`ma” analitik – sintetik ishlov berish qobiliyatini qayd qilish lozim.

2) qobiliyatli o`quvchilarni fikrlashi quyidagilar bilan:

a. miqdoriy va fazoviy munosabatlar, sonlar va belgilar simbolikasi sohalarida mantiqiy fikrlash qobiliyati;

b. matematik materiallarni tez va keng umumlashtira olish;

c. matematik mulohazalar jarayonida qisqacha aqliy xulosalar yordamida fikrlashga moyillik;

d. fikrlash jarayonlarining nihoyatda moslashuvchan va harakatchanligi;

e. yechimda ravshanlik, soddalik, ratsionallik va ixchamlikka intilish.

3) matematik axborotni xotiraga saqlash va hokozalar.

Maktab o`quvchilarida matematik qobiliyat borligini taxmin qilishga asos bo`ladigan tashqi alomatlarni belgilash mumkin. bular quyidagilar:

1. o`quvchining matematikaga oid ochiq – oydin qiziqishini namoyish qilishi, hech kim majbur qilmasdan, o`zining bo`sh vaqtini sarflab, matematika bilan bajonidil shug`ullanishga moyillik;

2. muayyan matematik ko`nikma va malakalarni odatdagidan kichikroq yoshda o`zlashtirish qobiliyati;

3. matematikani o`zlashtirish sohasida tez siljib borish;

4. matematik taraqqiyot va yutuqlarning yuqori darajasi.

Har qanday qobiliyat faoliyat natijasida yuzaga chiqadi. Shuning uchun ham faqat ana shu qobiliyatsiz amalga oshirib bo`lmaydigan faoliyatlardagina namoyon bo`ladi. O`quvchilarda ham zaruriy ko`nikma va malaka tizimi hamda mustahkam bilimlar tarkib topish uslublari yo`qligiga asoslanib, jiddiy tekshirib ko`rilmasdan, shoshilinch ravishda unda matematik qobiliyat yo`q, deb xulosa chiqarish pedagogning jiddiy psixologik xatosi hisoblanadi.

Misol uchun, Albert Eynshteyn o`rta maktabda uncha yahshi o`qimaydigan o`quvchi hisoblangan va uning kelajakda genial bo`lishidan hech narsa dalolat bermagan. Ammo unga to`g`ri yondoshish tufayli uning qobiliyati uyg`ota bilangan.

Shu o`rinda matematik qobiliyatni rivojlantiruvchi va shakllantiruvchi qator omillarga to`xtalib o`tamiz. Bular quyidagilar:

- 1.Ma'lum bir faoliyatga moyillik yoki intilish borligiga va faoliyat natijalarining sharoitga qarab tegishli tabiiy zehn, nishonalarni aniqlash yo`li bilan;
- 2.Mutaxassis (matematik pedagog) rahbarligida tizimli faoliyatga jalb etish orqali shaxsning tabiiy xususiyatlarini chiniqtirish va rivojlantirish yo`li bilan;
- 3.Umumlashgan aqliy operatsiyalarni shakllantirish yo`li bilan borishi kerakki, bu operatsiyalar umumiy va maxsus axborotni yengil va samarali o`zlashtirishni, tanlagan faoliyat bo`yicha ko`nikma va malakalarni hosil qilishni ta'minlasin;
- 4.O`quvchining maxsus qobiliyatini kamol toptirishni jadallashtirishni ta'minlovchi shaxsni har tomonlama rivojlantirish yo`li bilan;
- 5.Shaxsning faollik alomatlarini tarbiyalash yo`li bilan borish kerakki, bu alomatlar dastavval mehnatsevarlik, mustaqillik, tashabbuskorlik, puxtalik, intiluvchanlik, qat'iyatlik, sinchkovlik va tanqidiylikdan iborat.

Xulosa qilib aytadigan bo`lsam, matematik qobiliyat bilim va malakaning o`zida ko`rinmaydi, balki ularni egallash tizimida namoyon bo`ladi ya'ni, boshqacha qilib aytganda mazkur faoliyat uchun muhim bo`lgan bilim va ko`nikmalarni o`zlashtirish jarayonida turli sharoitlarda qanchalik tez, chuqur, yengil va mustahkam amalga oshirishida namoyon bo`ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.G`oziyev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002.1 – 2 kitob.
- 2.Psychology David G. Myers Hope College Holland, Michigan.
- 3.S.K. Mangal:"General Psychology" 2013y.
- 4.Югай А. Х., Мираширова Н.А. "Общая психология" – Ташкент 2014.
5. Дружиния В.. "Психология" . Учебник. "Питер" 2003.
- 6.Болотова А. К., Макарова И.В. Прикладная психология: учебник для вузов. – М., Аспект Пресс, 2002. – 383с.